

14. ՀԱՅԿԱԶՆ ԵՐԻՏԱՍԱՐԳԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1873)

Սիմէօն Հանչերեան՝ Օրթագիւղի «Հայկազն Երիտասարդական Ընկերութեան» կողմէ ուրախութիւն կը յայտնէ որ Օրթագիւղի թատերական խումբը, գլխաւորութեամբ Պետրոս Մաղաքեանի, Լանկայի Յունաց Ընթերցարանի մէջ ներկայացում մը տուած է, ուր Պետրոս Աղամեան սքանչելի խաղարկութեամբ կը փայլի: Հանչերեան կ'ըսէ որ ինքը իր ընկերներով ներկայ եղած է այդ ներկայացումին՝ քաջալերելու համար հայ դերասանական խումբը⁸⁷:

Թէ ի՞նչ Ընկերութիւն է «Հայկազն Երիտասարդական»ը՝ որեւէ լուսարանութիւն չի տրուիր: Չենք հանդիպած անունիս ուրիշներու քով:

15. ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1873—1874)

«Բաժանորդական Ընկերութիւն»ը կը յիշուի 1874 Յուլիսին: Իր Գանձապետները՝ Նշան Օտեան (Գրիգոր Օտեանի եղբայրը) եւ Մ. Յ. Այվատեան, հարցումի մը պատասխանելով, կ'ըսեն թէ հրատարած են այդ պաշտօնէն 1874 Յուլիսին: Նշան Օտեան կը գրէ որ «Բաժանորդական Ընկերութիւնը իր հաստատութիւնն ու Հիմնական կանոնները ի սկզբան Ազգային Վարչութեան Գերագոյն Ժողովին ներկայացուցած, ընդունուած ու վաւերացուած» են⁸⁸:

Ն. Օտեանի այդ գրութենէն այնքան միայն կարելի է կռահել թէ Օրթագիւղի «Բաժանորդական Ընկերութիւն»ը 1873—1874 հաստատուած եւ արդէն 1874 Յուլիսին կազմալուծուած է: Զի «Ազգայիններէն ոմանք լրագրի մը միջոցաւ հրատարակուած կը հարցնեն եղեր թէ Բաժանորդական Ընկերութեան հաշիւներն ու ժողովուած դրամները ո՞ւր են»⁸⁹:

Ընկերութեան անունը անձանօթ եղած է Թորգոմեանի եւ Ալպոյաճեանի:

16. ԸՆԹԵՐՅԱՍԻՐԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1874)

Օրթագիւղ 1874ին ունեցած է ծագումը անձանօթ «Ընթերցասիրաց Ընկերութիւն», մը, Թարգմանչաց վարժարանին նպաստելու համար, սակայն չէ կրցած լաւ կազմակերպուիլ եւ արդէն 1875ին սկիզբը կազմալուծուած է:

⁸⁷ Մասիս, 1873, Թ. 1364 Մարտ: ⁸⁸ Անդ, 1874, Թ. 1564: ⁸⁹ Անդ:

Ընկերութեան յիշատակութիւնը հետեւեալ պարագայի մէջ եղած է. Օրթագիւղի «Ուսումնասիրաց Ընկերութեան» Տնօրէն Ժողովը իր Ա. տարւոյ հաշուեցուցակը 1875 Մարտ 16ին Մասիսի մէջ հրատարակած աւտեն՝ «Ուսումնասիրաց»ի ունեցած արժեւորումներն յիշելէ վերջ, կը յիշէ նաեւ «Ընթերցասիրաց»ի արժեւորումները, գրելով. «Ներք տոմսակներ (արժեւորում) ալ՝ որ գիւղիս ցրուեալ Դպրոցասիրաց Ընկերութեան կը վերաբերէր, եւ որ նոյնպէս Ս. Թ. (արգմանչաց) վարժարանին Եկամուտ հայրայքիու նպատակաւ ժողովուած էր, Գանձապետին կողմանէ Ընկերութեան աւանդուած ըլլալով՝ անոնց թիւերն ալ հետեւեալներն են. 1,552·305, 1,552·309, 938·851⁹⁰»:

17. ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1874)

Հիմնուած է 1874ի գարնան: Ընկերութեան Տնօրէն Ժողովը 1875 Մարտ 16ին հաշուետուութեան մ'առթիւ կը գրէ Մասիսի խմբագրին. «Հաճեցէք Ձեր պատուական Մասիսի մէջ գիւղիս Ս. Թարգմանչաց վարժարանին հաստատուն Եկամուտ հայրայքիու համար կազմուած Ուսումնասիրաց Ընկերութեան Ա. տարւոյ այս հաշուեցուցակը հրատարակել ի տեղեկութիւն Պատուարժան Բաժանորդաց, կանխաւ մեր շնորհալիքը ընդունելով»:

Մուտք.

Գին 143 բաժնից	7436.— ՂՐԸ.
Երկաթուղեաց տոմսակներէն առնուած	941·05 ՂՐԸ.
Գանձապետին պահանջքը	231·75 ՂՐԸ.
	<hr/>
	8619·25 ՂՐԸ.

Ելք.

Գին Երկաթուղեաց 11 տոմսակներու եւ մէկ Պուքթէշի տոմսակի	7623·75 ՂՐԸ.
Ծախք տնտեսակաց, կրնքոց, մեխանի, տպագրութեան տոմսակաց եւն» ⁹¹	995·05 ՂՐԸ.
	<hr/>
	8619·25 ՂՐԸ.

(Շարունակելի:) Է. ԵՓՐԵՄ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

⁹⁰ Մասիս, 1875, Թ. 1661: ⁹¹ Մասիս, 1875, Թ. 1661:

DR. DIRAYR FROUNDJIAN, Armenisch-deutsches Wörterbuch. München, im Verlage K. Oltenbourg, 1952, 8°, XVI, 505 S.

Առաջին հայերէն գերմաներէն Բառագիրքն է որ ընդ կը տեսնէ: Ճրոհնճեան յօրինած է զայն «աւելի քան 20 տարիներու» աշխատասիրութեամբ: Նկատի առած է «թէ՛ հայ եւ թէ՛ գերմանախօս ուսանողներ, ուսումնասիրողներ (Sprachwissenschaftler) եւ ճամբորդներ», որոնց առաջնորդ պիտի ըլլայ ձեռնարկս: Ան չէ բաւականացած Բառագիրքը բառերով. ներս առած է իր աշխատութեան մէջ նաեւ «բաղմաթիւ հայերէն գաւառական բառեր եւ աստիճաններ», նոյն իսկ «չափ մը նորակերտ բառեր», զորոնք մատակարարած է իրեն իր եղբայրը:

Ձեռքի տակ ունեցած է Առձեռն Բառարանը, Ս. Գարամաճեանի, Գայեանի հայերէն, Երանի հայերէն-անգլիերէն, Դաղրաշեանի հայերէն-ուսերէն, Գոնտաքճեանի, Էմիլեանի, Յովհաննէսեանի, Լուսինեանի գաղղիերէն-հայերէն, Կոյլաւի գերմաներէն-հայերէն բառագիրքները, նաեւ Աճառեանի հայերէն արմատական Բառարանը: Իրեն անմատչելի մնացած են Նարպէի, Լուսինեան-Բամաջեան հայերէն-գաղղիերէն, Մալխասեանի հայերէն, Աճառեանի եւ Ամատունիի գաւառական Բառագիրքները, չյիշելու համար ուրիշներ:

Այդ աղբիւրներէ ընտրովի հանած է 25·000 բառ եւ տուած է անոնց գերմաներէն հոմանիշները:

Այն պարագան, որ երեքպատիկ խումբերու, ուսանողներու, ճամբորդներու եւ ուսումնասիրողներու միաժամանակ զոհացում տալ ուզած է, անելի մէջ ձգած է զինքը. անոնցմէ իւրաքանչիւրն իր պահանջն ունէր. ճամբորդն՝ գրպանի բառագիրքի, ուսանողը՝ գրական բառագիրքի եւ ուսումնասիրող-լեզուարանը հին եւ նոր արմատական բառերու:

Կ'երեւայ թէ հեղինակը առաւելապէս առաջին երկու խումբերուն բաւականութիւն տալ ուզած է: Բայց փորձը ցոյց պիտի տայ, թէ անոնք զոհ պիտի մնա՞ն. յամենայն դէպս ոչ՝ լեզուարան-ուսումնականները:

Բառարանս կազմուած է առաւելապէս աշխարհարար հայերէնի համար, թէեւ չէ չեչտուած խորագրին մէջ: Այս պատճառով ալ ներկայացուած են բայերն եւ բառերը արեւմտեան հայերէնի յատուկ ձեւերով, ան-

տեսուած են դրարար հայերէնի բառագիրքէն բաղմաթիւ արմատական եւ բարդ բառեր: Եթէ առաջին կէտը կարելի է արդարացնել, նկատի առնելով Բառարանիս աշխարհարար հայերէնի հանգամանքը, բայց ոչ նկատմամբ երկրորդ կէտին, վասն զի հնարաւոր չէ մատնանշել յանուանէ գրարարի յատուկ եւ աշխարհարարի մէջ անգործածելի արմատական բառեր, անտեսելով սակաւ բացառութիւնները: Այս գանցառութեան նպատակը Բառարանին համառոտութիւնը չէ. որովհետեւ ինքնակամ մուծած է հոն «բաղմաթիւ գաւառական բառեր եւ աստիճաններ» եւ «չափ մը նորակերտ բառեր»: Բայց Բառարանի վախճանն է տալ հայ գրականութեան մէջ գործածուած բառերը ճշգրիտ իմաստներով: Եթէ գաւառական են անոնք կամ նորակերտ, տակաւին գրականութեան մէջ չկիրարկուած, ո՞վ պիտի կարտի անոնց: Գրարար եւ աշխարհարար բառերու մէջ ճշգրիտ սահման մը դնելու համար պէտք է նախ մանրակրկիտ բառահաւաք ընել զոնէ վերջին 100 տարուան մատենագրութիւնը: Այսպիսի աշխատանք չէ կատարուած տակաւին: Ուստի հին եւ նոր հայերէններու Բառագիրքը պէտք է ունենայ իր Բառարանը համաձոյլ:

Ճրոհնճեան, ինչպէս նաեւ ամէն անոնք, որ կը ձեռնարկեն հայերէն բառագիրք յօրինելու, պէտք է նախ խնամով հաւաքէր հայերէնի բառագիրքը, զոնէ հրապարակի վրայ ծանօթ բառագիրքներէն, եւ ապա տար անոնց մեկնութիւնը պահանջուած լեզուով: Այս պատրաստութիւնը կ'երեւայ թէ չէ տեսած, ինչպէս կարելի է հետեւցնել այն պարագային որ իր Բառարանին մէջ կը պակսին բաղմաթիւ Բառարանի համար անհրաժեշտ արմատական եւ բարդ բառեր. կը յիշեմ միայն, ագանելիք, ագուցիկ, ագոսկի, ագատագրեմ, ագատադէմ, ագատակամ, ածխածին, ակադում, ակամամում, ակիշ, աղապատմեմ, աղնատ, աղնան, աղիկամի, գտնեմ, գնին, մանրագնին, գանխուլ (ներկայացուած անխուլ), գեղջ, անգեղջ, խուզել (փնտնել), կարգաւոր (հոգեւորական), կարեմալ, կրնալ, կարկեհան, կորի, հագուստ, պատարագամատոյց, խորիքատետր, ծիսարան, վկայաբանութիւն, մանրուսումնախազգիրք եւն եւն:

Կան բառեր, որոնք ճշգրիտ չեն ներկայացուած. անխուլ=գանխուլ. աղարտ Schmutz

արմատս ծանօթ է մեղի աղարտմ, անա-
ղարտ բառերու մէջ. անեկան = ահեկանի,
մեհեկան = մեհեկանի, անֆնին, խորաֆնին,
մանրաֆնին = -քնին, ագառատեմ, ներ-
շընջել, ներշնջեալ, ներշնջում, նոտար
(էջ 348), նոտար (էջ 348) եւ նոտարգիր, -ել:

Աղ. «ցանց, ուռկան» իմաստով թուրքե-
րէնէ փոխառութիւն է. ուստի ոչ հայերէն-
գաւառական:

Բառեր, որոնց իմաստը սխալ մեկ-
նուած է.

Ագուցանել, verschmelzen, «ձուլել»,
legieren, «խառնել», vereinigen, «միացնել,
միաւորել». պէտք է իմանալ einfassen, ein-
fügen.

«Աղամաթուզ, Banane» հայերէնին հա-
մագորն է Adamsfeige (Pisang), դաղդ. figue
d'Adame, պրսկ. Էնճիյրի Ատէմ: Իսկ Banane,
= բանան, արար. մէլզ (մօզ):

«Աղամամութ Morgendämmerung, [այգ]
Morgengrauen. Աղամամութն է արեւու մար
մտնելէն ետքը տիրած խոր մթութիւնը
մինչեւ այգ, ուստի stockfinster(e Nacht).

Ագագուն բառին կից դրուած է նաեւ
zart (նուրբ, փափուկ), որ անտեղի է:

«Ագոք Schenkel [սրունք]. ուղիղն է
Hüfte, Oberschenkel.

Ազն բառին յգ. ազնիֆ die Edlen [ազ-
նուականք]. այսպիսի իմաստ չունի այն:

Աքար. Kuhmist [կովի աղբ]. իմացիր
künstlich getrockneter Kuhmist als Brennstoff,
Kuhmistbrikett.

Ալիֆ, Schnurbart [պէխ]. իմացիր weiße
Haare, graue Barthaare eines Greises.

Հոդաքափ, Hausschuh. Հոդաքափն է
Schuh, իսկ Hausschuh շոուական (Pantoffel),
որ կը պակսի բառարանին մէջ:

Մաշտոց, Ritual, Gebetsbuch. Վերջին
բառս է, որ է աղօթագիրք, պէտք է ջնջել:
Այսպէս նաեւ դպիր, Diakon (Մարկաւագ),
ուղիղ՝ չէ. պէտք է իմանալ Chorsänger, Chor-
knaben, լայն իմաստով Subdiakon. Յայս-
մաւորք, Märtyrerchronik. իմացիր Syna-
xarion, Heiligenlegende der arm. Kirche. ձա-
շոց, Meßbuch, իմացիր Lectionarium, Vor-
lesebuch der arm. Kirche. ժամագիրք, An-
dachtsbuch, Brevier, Gebetsbuch. ճիշդն է
Brevier. ժամամուտ, Beginn der Messe, ճիշդն
է Introitus. ժամակարգութիւն, Gottesdienst,
ճիշդը՝ Kanonische Tageszeiten, Brevier.

ժամերգութիւն, Messe, Andacht, իմացիր
Chorgesang. ժամասացութիւն, Gottesdienst,
իմացիր Chorgebet. Ժամուց. Andachtsbuch,
Brevier, իմացիր Meßstipendium, Honorar.

Նոտարգիր, Kleinschrift. «մանրագիր».
Նոտարն է Notar, ուստի նոտարգիրն՝ Notar-
schrift, որ տպագրական արուեստի մէջ կը
կոչուի Kursivschrift.

Շոշորք, -ուքիւն, Verstörung, Umnach-
tung, Beklommenheit, Verrückttheit, որոնք խոռ-
վում, մթազնում, փղձկում, խելագարութիւն
իմաստն ունին: Բառս գաւառական է. գրա-
կանութեան մէջ առնուած է շոշորք ուղղա-
գրութեամբ գոյականաբար՝ «հետք, նշա-
րանք» իմաստով, ուստի գերմ. Spur նար-
պէյ անոր ածականը կը ներկայացնէ՝ timbé,
toqué. Աճառեան իր Գաւառական Բառարանի
մէջ շոշորք իրրեւ ածական կը մեկնէ. «խեն-
թուկ, ապուշ, խելքէն պակաս», գործածա-
կան Սարբերդի, Կ. Պոլսոյ եւ Վանի բար-
բառներուն մէջ. շոշորքութիւն անձանօթ է
իրենց: Նորագոյն շրջանէն է՝ «շոշորգարա-
նութիւն»:

Շուրջառ, Meßgewand, ճիշդ է. բայց
ճշդագոյն՝ Pluviale.

Ծիր, Bahn, Ende, իմացիր՝ Kreis.

Չեմ ուզեր աւելի երկարել նկատողու-
թիւններս: Բայց հետաքրքրական է փորձի
ենթարկել Բառարանին Յառաջարանը իրրեւ
սկսնակ, թարգմանելու գայն գերմաներէնի
Բառարանին միջոցաւ: Թարգմանիչը պիտի
չգտնէ այն տեղ բառերս եւ ստութիւններս.
գերմանախօս, գտնել, գտնում ('), ի
գլուխ հանել, ժամանակաշրջան, խորացում,
ծանրանալ, sich über etwas aufhalten իմաս-
տով. մշակութային, յօրինում, նկատի առ-
նել. նորակերտ, շրջանին, ուշադրութեան
առնել, ջանք չխնայել, սիրայօժարօրէն,
վերջնական, փոխյարաբերութիւն, խոջըն-
դսուն (խոջնդսուն), առնչութիւն (առնչու-
թիւն):

Հայերէնէ-գերմաներէն այս առաջին Բա-
ռարանէն չէինք կրնար սպասել ամէն կատա-
րելութիւն, բայց կը սպասուէր, որ հե-
ղինակը լրջօրէն գուն գործած ըլլար լաւը
հրապարակ հանելու, հնարաւոր չափի մէջ:
Այս կէտի մէջ յուսախամը կը թողու գմեղ:

Հ. Ն. Ա.

Ն Ո Ր Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ն Ն Ե Ր

(Ուղարկուած Խմբագրութեանս):

Արդպեան Ս., Պրոֆ. Գոկոս., Երեւան,
պատկերագրողուած 45 նկարներով եւ
15 դոյն տպագրութեամբ մի քարտէզով.
Նախարան Լ. Լիւսոյի: Թեհրան, տպ.
Մոդերն, 1947, 80, էջ 413:

Արեղեան Արտ., Գէօթէ. իր կեանքը եւ իր
գործերը: Համառօտ տեսութիւն: Գա-
հիրէ, տպ. Յուսարէր, 1951, 80, էջ 99:
Գին՝ 20 Եդ. դհ.: [Մատենաշար Յուսա-
րէր, Թ. 53:]

Ագատեան Հմայեակ Ս., Բարեւոյն. Երգա-
խառն կատակերգութիւն մէկ արարուած-
ծով: Գահիրէ 1918, 80, էջ 16:

Ագատորդի [Յովսէփ Վայնաչարեան], Ագա-
տութեան շաւիղ. Երգեց Ագատորդի ի
Վենետիկ: Գահիրէ, Ազգ. Տպարան,
1909, 80, էջ 64:

Ագատեան, Խօսք Ա.: Գրի առաւ Գ. Եկե-
ղեաց: Գահիրէ, տպ. Սահակ-Մեսրոպ,
[1934], 80, էջ 20:

Աքմանեան Մարի, Լը Եփվալիէ, Տէգրէշէն-
տօ (տրամ 3 արար): Փարիզ 1939, էջ 68:

Անէմեան Ռ. եւ Լ., Հայ Լեզու. դասագիրք
ընթերցանութեան: Ա. տարի: Գահիրէ
1939:

Անէմեան Լ., Հայոց պատմութիւն. Տարրա-
կան: Գահիրէ, Բ. տպ. 1937: Գ. տպ.
1947:

— Հայոց պատմութիւն. Ա. շարք. Ա.
գիրք. Հին դարեր. Ա. տպ. 1935: Բ. տպ.
1938: Բ. գիրք, Միջին եւ Նոր դարեր.
Ա. տպ. 1937: Բ. շարք. Ա. գիրք. Հին
դարեր. Գահիրէ 1938: Բ. գիրք. Միջին
դարեր. Բ. տպ., անդ, 1940. Գ. գիրք.
Նոր դարեր եւ ժամանակակից շրջան:
Անդ, 1936:

Ամիրեան Հ., Ընդհանուր պատմութիւն.
Հին Արեւելք, Յունաստան, Հռոմ եւ
միջին դար: Պատկերագրող եւ քարտի-
սաւոր: Նախակրթարաններու համար:
Ա. գիրք, Բ. տպ.: Գահիրէ, Յուսարէր,
1941:

Անդաստան հայ մտքի: Ա. Տ. Տ. Գարեգին
Ս. Արքեպ. Յովսէփեան: Գահիրէ 1945,
80, էջ 40: Բ. Հայ մշակութիւն համար:
Անդ, 1946: Գ. Առաջին կրիւը (Յրանց
Վերջը): Անդ, 1946: [Ժողովրդական
ժատենաշար, Գ., 1—3:]

Անդրազարձ... (Մանձարձակ եւ անպար-
կեշտ արշաւի մը ստիթով): Գահիրէ,
տպ. Յուսարէր, 1948, 80, էջ 50:

Անդրանիկ Մկրտիչ, Հայ Երիտասարդու-
թիւնը նոր ճամբով: Գահիրէ 1935, 80,
էջ 56:

Անուշեան Պողոս Յ., Պատմագրական հա-
կիրձ տեսութիւն (Հ. Բ. Ը. Մ. 40ամեայ

գործունէութեան): Թեհրան, տպ. Իրա-
նաշահ [1948], 8, էջ 44:

Ասլան Տիգ., Մազնիսականութեան դաղտ-
նիքները: Աղեքսանդրիա, տպ. Ա. Ստե-
փանեան, 1935, 80, էջ 27:

Արամեան Յ., Կանանչ հովիտէն. քերթուած-
ներ: Գահիրէ 1945, 80, էջ 96:

— Բաղաբային բնակչութեան պաշտպա-
նութիւնը օղարչաներու դէմ: Գահիրէ,
տպ. Նեղոս, 1939, 80, էջ 40:

Արարատի Մատենադարանը: Այս է ճակատը:
Գահիրէ 1916—1917, Թ. 1—4: [Կը պակսի
Թ. 2:]

Արքուն Կարդապետ, Եկեղեցւոյ սուրբ Խոր-
հուրդները: Երուսաղէմ 1940, 80, էջ 16:
[Կրօնական Մատենաշար, Թ. 1:]

Արիագնի Ա., Հազար տողով եւ փորձեցի
Երկը հմայքն հանձարի... (Թատերա-
քերթուած): Թեհրան, տպ. Մոդերն,
1935, 80, էջ 59:

Արլէն Մայլ, Կոտրած քիթով մարդը կամ
Փողոցներու ասպետը: Թարգմ. Ս. Յ. Ճ.:
Գահիրէ, տպ. Ոսկեսառ (տարին չէ նշա-
նակուած), 80, էջ 16:

Արմէնեան Ա., Յաւիտենական Երուսաղէմը:
Գահիրէ, տպ. Նոր Ասող, 1945, 80,
էջ 111: [Քեղի համար, Թ. 2:]

Արմիկ, Կերթամ. վէպ: Թեհրան, տպ. Ալիք,
1950, 80, էջ 76:

Արշարունի տիկ. Վիքորիա, Մեր դպրոց-
ները դաղութներու մէջ: Աղեքսանդրիա
1932, 80, էջ 128:

Արսէն — Երկաք, Երազ ու վիշտ (հերոսա-
կան պատմուածքներ): Գահիրէ, տպ. 2.
Պէրպէրեան, 1915, 80, էջ 128:

— Սոնաթներ: Գահիրէ 1945, 80, էջ 271:

Արվեր Բիւն, Վօ՛ղկա Վօ՛ղկա. պատմական
գրայացունց վէպ: Թարգմ. Շ. Ա. Ստե-
փանեան: Աղեքսանդրիա 1932: [Մատ.
«Արաք», Թ. 11:]

Արփիարեան Արփիար, Պատմութիւն ԺԹ.
դարու Թուրքիոյ Հայոց գրականութեան:
Գահիրէ, տպ. Յուսարէր, 1944, 80,
էջ 232: [Մատենաշար «Համազգային»,
Թ. 1:]

Բայրօն Լորդ, Երազը: Թարգմանեց Յով-
հանէս Խան Մասեհեան (1894): Թեհրան,
տպ. Մոդերն (չիք տարի), 80, էջ 12:

Բէյն Թովմաս, Արթնութիւններ եւ աղօթքը:
Գահիրէ, տպ. Հապիպ Մանսուր, 1939,
80, էջ 80:

Բիւրատ Սմբատ, Որդեսպան ծնողը. բն-
տանեկան վէպ եգիպտահայ կեանքէ:
Աղեքսանդրիա 1932, 80, էջ 312: [Ժամա-
նակակից մատենաշար, Թ. 54:]